

AKTUELT

Evangelium og erfaring

- i tre prekener av biskop Gunnar Stålsett

INGE WESTLY, SENIORRÅDGIVER VED BISPEMØTET I DEN NORSKE KIRKE MED ANSVAR FOR KOMPETANSEUTVIKLING I PRESTESKAPET

inge.westly@kirken.no

1. Innledning

1.1. Utgangspunkt

Det finnes flere fremgangsmåter når man vil avsløre den gode talens hemmelighet innenfor homiletikk og retorikkfagene. Én av dem er å undersøke hva som gjør de fremragende predikantene så gode. Den legendariske "I have a dream"-talen av Dr. Martin Luther King, kom nylig i søkelyset igjen ved 50-årsmarkeringen for dagen den ble holdt. Det er interessant å merke seg hvordan analysene fortsatt spriker: Noen peker mot de retoriske virkemidlene, andre mer mot tiden, stedet og innholdet. Dette bekrefter naturligvis at oppfatningene alltid vil være preget av øynene som ser, og ørene som hører, men viser kanskje også at den gode talen blir god fordi flere faktorer spiller sammen på en avgjørende måte.

I denne artikkelen vil jeg se nærmere på tre prekener av biskop emeritus Gunnar Stålsett. Han er en norsk predikant som på en særlig måte har maktet å nå fram til mennesker i vår tid med bredt nedslag i og omkring vår folkekirke. Dette inntrykket stadfestes av at

prekenene hans ved gjentatte anledninger er blitt satt på trykk i den sekulære dagspressen, og en oppfatning av hans kommunikasjonsevne, som fortsatt er utbredt i offentligheten.¹ Som en av hans tidligere medarbeidere ved Oslo bispedømmekontor har jeg også mange egne opplevelser av hans formidlingsevner. Spørsmålet er om vi ut fra prekenmanuskriptene i ettertid kan forstå mer av hva som skjedde, og lære noe av det.

Målet med denne artikkelen er ikke å analysere alle sider ved biskop Stålsetts prekener. Premisset er heller ikke at alle hans prekener har kommunisert på samme måte, eller at alt i hans prekener er forbilledlig. Ofte har han vært mer skriftlig enn det vi tilstreber når vi vektlegger muntlighet i kommunikasjonen. Talene kan være lengre og ha en mindre oversiktlig struktur enn hva retorikere gjerne anbefaler. Desto mer interessant er det å se etter hvilke faktorer som gjør at hans prekener har kommunisert, og undersøke hva som har overføringsverdi for oss andre predikanter.

1.2 Valg av prekeners og innsteg

Mange vil huske biskop Stålsett for hans taler til folket i høytidelige eller kritiske situasjoner. Når vi er ute etter en overføringsverdi for den hellige alminnelige prestejeteneste, kan det være like interessant å se på prekeners holdt ved søndagsgudstjenester som i større grad er preget av kirkeårets gang. Én av dem jeg har valgt, er holdt på Samefolkets dag i Oslo domkirke i 2005, de andre ved menighetsbesøk uten annen foranledning enn at biskopen kommer og taler. Jeg har valgt disse prekenene ut fra følgende hensyn:

- 1) De finnes tilgjengelig på nettet eller i prekenesamlinger.
- 2) De gjenspeiler trekk jeg mener er karakteristiske for ham som predikant og interessant som inspirasjonskilder.
- 3) De er holdt over prekenetekster som er soteriologiske i sin retning. Det betyr at de, mer enn for eksempel etiske eller paretiske tekster, tydeliggjør utfordringene med å vise budskapets forbindelse til tilhørernes livsverden.

Dermed har jeg også tilkjennegitt spørsmålsstillinger som vil være særlig interessante i møte med dette stoffet: I hvilken grad evner prekenene å formulere et teologisk budskap i kontakt med folks opplevelse av virkeligheten? Mitt generelle inntrykk er at biskop Stålsett nådde fram, ikke alene på grunn av et opparbeidet personlig etos som utvilsomt fulgte ham,² men fordi hans budskap nettopp ble opplevd som livsnært for mennesker innenfor en bred folkekirkelig sammenheng.

Dette korresponderer med min egen forutforståelse av prekenutfordringen, at den i stor grad handler om å kommunisere evangeliet på en slik måte at det oppleves livsnært og relevant, inn til huden. Og så skal jeg i forlengelsen av dette presisere at jeg for min del *ikke* mener vi redder kommunikasjonen om dette fører til en psykologiserende eller politisk (korrekt) reduksjonisme. Det skjer en vesentlig endring i vår teologi om evangeliet gjøres til metafor for allmennmenneskelige prosesser hvor jeg som menneske er blitt den egentlige aktør, og ikke Gud. Nå er det selvsagt lettere sagt enn gjort å manøvrere i spenningsfeltet mellom frelsesbud-

skap og erfaring. Men det er nettopp her jeg mener det er interessant å se nærmere på Stålsetts prekeners, for å se både hvordan de refererer til ulike typer av menneskelig erfaring, og hvordan frelsen fremstilles i tilknytning til disse.

1.3 Redskap og spørsmålsstillinger

Én av retorikkens fortjenester er at den hjelper oss til å se på mer enn det kognitive innholdet for å forstå hva som skjer i helheten av en kommunikasjonssituasjon. Nyttige analyseredskaper er samlet og utviklet i den lille boka *Prekenbeskrivelse* av Rolv Nøtvig Jakobsen og Gunnfrid Ljones Øierud. Den gjør generelt bruk av hjelpemidlene fra retorikken med vekt på kommunikasjonens tre dimensjoner: *etos*, *patos* og *logos*. I analysen av logosdimensjonen innfører den en sonndring mellom *doxa* og *spesialdoxa* når de skal beskrive meningsinnholdet i en kommunikasjon.³ *Doxa* betegner de utsagn som viser til kunnskap, premisser eller forutsetninger som taleren kan ta for allment gitt innenfor en formidlingskontekst, og som vi kan anta deles av alle. *Spesialdoxa*, derimot, viser til utsagn som anses for gyldig primært innen en viss sammenheng, og kan for eksempel karakterisere "kanaansspråket" i en kirkelig kontekst.⁴ Dermed etablerer de noen kategorier i analysen av erfaringer og forestillinger som korresponderer med et skille mellom det allmenne eller allmennmenneskelige, og det som "bare er tilgjengelige for noen", altså som "spesielle" i kristelig eller religiøs forstand. Den teologiske profilen viser seg gjerne

*"gjennom hvilke typer av erfaringer (allmenne, spesielle) med hvilken kvalitet (positiv, negativ) evangeliet settes i sammenheng med, og om evangeliet blir presentert i forlengelse av disse erfaringene, som kontrast til erfaringene eller som helt indifferert til dem."*⁶

I forlengelsen av dette, og i tråd med momenter hos Øierud og Jakobsen, vil jeg la følgende spørsmål ligge under i mitt arbeid med prekenene:⁶ Hva står på spill? Hva slags erfaringer eller kulturelle referanser vises det til i prekenen? Hvordan blir evangeliet og frelsen beskrevet i forhold til disse? Hva slags teologiske

motiver kommer til anvendelse og hvilken funksjon har disse i helheten? Hva er målet, hvor vil prekenen føre tilhøreren?

Og fordi det ofte vil være flere forhold som spiller sammen når en predikant når frem med sitt budskap, skal jeg i tillegg til det innholdsmessige forsøke å fange opp særtrekk i prekenene når det gjelder språk og form. Denne artikkelen er dermed ikke en resepsjonsanalyse hvor jeg spør andre hvordan de oppfatter prekenene, men utgjør min lesning på samme måten som en eksegetisk analyse uttrykker fortolkerens oppfatning av en tekst. Jeg håper likevel at de nevnte redskapene kan bidra til en konstruktiv refleksjon og samtale om hva som fungerer i en prekensammenheng.

2. Frelse og frigjøring - på Samefolkets dag

2.1 Sammenhengen

Denne prekenen ble holdt 1. søndag i faste, første gang det ble feiret norsk-samisk gudstjeneste på Samefolkets dag i Oslo domkirke, 6. februar 2005. Kirken var fylt av festkledde samer; anledningen ble opplevd som høytidelig og ladet.⁷ Folk i det samiske miljøet har siden fortalt at de opplevde gudstjenesten og prekenen som historisk. Kontrasten til erfaringene for en sosialt, kulturelt og kirkelig sett marginalisert gruppe lå som en referanseramme under.

Dagens tekst var fra Luk 18,31–43, om Menneskesønnen som går opp til Jerusalem, om møtet med den blinde tiggeren ved veien utenfor Jeriko, som roper "Jesus, du Davids sønn, miskunn deg over meg!" (NO78) Jesus spør: "Hva vil du jeg skal gjøre for deg?" Mannen sier: "Herre, la meg få synet!" Jesus svarer: "Bli seende!" – og helbreder.

Prekenen tok sitt utgangspunkt i dagen og situasjonen:

"Vi feirer samefolkets dag. Vi minnes med takk til Gud dagen for ett år siden da samefolkets flagg heistes på vårt Storting. Det markerte en ny og viktig etappe i samefolkets historie. Vi minnes i takknemlighet de mange som har gjort denne dagen mulig."

Det siste årets begivenheter settes inn i rammen av Guds handling i historien. Tråden skal følges

opp senere, men først går han inn i teksten og henter et nytt perspektiv:

"La meg få synet igjen! ropte den blinde til Jesus. Er det ikke først og fremst vi som kirke som må rope om hjelp til å se? For vi bærer med oss en historie om blinde øyne og døve ører. Som den blinde ved Jeriko skulle kirken lengte etter å få se oss selv og våre medmennesker slik Jesus ser oss."

Med få setninger er stemningen snudd og sentrale roller omfordelt. I stedet for det tradisjonelle bildet av kirken som formidler av sannheten og helbredelsen, tegnes kirken som en institusjon som ikke har våget å se, høre og vise den åpenhet som Jesus viste. Motivet med "å se" utmyntes i en setning hvor vår måte å identifisere oss selv og hverandre på settes opp mot det soteriologiske hvordan "Jesus ser oss". Ordene om blinde øyne og døve ører gir konnotasjoner til det religiøse lederskapet som ikke tar i mot evangeliet. Dermed er plottet satt. Grepet biskopen bruker, forekommer i flere av hans tekstutlegninger og er inspirert av lese måter fra frigjøringsteologien: Rollene blant personene i bibeltekst og i dagens kontekst koples på nye måter. Den part som i utgangspunktet synes å ha en lavere sosial eller moralsk status i fellesskapet, styrkes, gjerne ved å bli identifisert med de positive rollefigurene i bibelteksten eller med frelseren selv. Kirkens rolle utdypes videre:

"Jesus møter mennesker med det viktigste og vennligste av alle spørsmål. Hva vil du jeg skal gjøre for deg? Kirken har ofte vært redd for å stille dette spørsmålet – kanskje fordi den har vært redd for svaret. Mange har sluttet å vente seg noe godt fra kirken. Derfor leter de andre steder etter svar på livets tyngende spørsmål."

Slik identifiseres en ny og videre gruppe i persongalleriet, de som har "sluttet å vente seg noe godt fra kirken". Kirken anklages for ikke å ha møtt folk med det åpne spørsmålet, og de som "leter andre steder" enn i kirken, blir legitimert som gruppe.

Det er likevel relasjonen til samefolket og urfolkene som blir hovedtema i fortsettelsen. Kirkens forhold til samefolket blir beskrevet som "motsetningsfylt", fordi kirken har vært "en tjener for storsamfunnet" og ofte har "vært på undertrykkernes side". Samefolket på sin side

identifiseres ikke bare som de undertrykte, men, i likhet med urfolk andre steder, som de "sende" og de som søker Gud på rett måte, slik det blant annet uttrykkes tidlig i prekenen:

"For kjærligheten til jorden og lengselen etter paradiset preger de fleste urfolks tolkning av tilværelsen. De vet noe om den smertelige pilegrimsveien gjennom historien. Sangen om en frelser som er født blir derfor ikke en fremmed sang. Den klinger kjent i et folk som har møtt Menneskesønnen, og som gjenkjenner sin kamp og sitt håp i fortellingene om hans liv og død og oppstandelse."

I flere avsnitt følges denne tråden videre hvor teologiske motiv knyttes til samenes og urfolkens skjebne: Deres "mytiske veivisere" ses i sammenheng med Jesus på veien til Jerusalem. Og etter mønster fra den latinamerikanske frigjøringssteologien identifiseres det undertrykte folket med frelseren som deler folkets fattigdom. Når biskopen på denne måten omdefinierer roller og tilhørighet til Gud, får det en virkning for tilhørerne. Det er som om virkeligheten endres mens vi hører på. Rollebildet utgjør en dimensjon i forkynnelsen av frelsen som en nærværende virkelighet, og blir viktig for opplevelsen av budskapets nærhet til erfaringene.

2.2 Erfaringene

I denne prekenen knytter biskopen på en særlig måte til samefolkets kollektive erfaringer. Vi så det i de siterte innledningsordene "Vi feirer samefolkets dag..." og i senere avsnitt hvor han beskriver hvordan kirken gjennom sin overmakt var "med på å frata samefolket mange av deres grunnleggende åndelige uttrykk for menneskeverd og fromhet". Lengre ute i prekenen trekker han linjen til undertrykkelsen av urfolk på alle kontinenter hvor

"folket av den første nasjon", er blitt de siste, skjøvet til side av dem som kom etter, fortrenget fra sine områder. Deres kultur og åndelige verdier er forsøkt tatt fra dem. Deres språk har vært forsøkt utryddet."

Gjennom korte setninger trekker biskopen frem fortellinger med klangbunn i forsamlingens historie- og selvforståelse. Fra én side sett kan oppgaven med å møte erfaringsvirkeligheten

synes enkel i møte med en såpass tydelig definert sosiologisk gruppe. Samtidig er den krevende fordi han må balansere med fallhøyde i spenningsfeltet mellom det å være talsmann for kirken og for den forsamlingen har møter. Skal han sette ord på deres erfaringer, må han gjøre det presist og med en ydmykhet for oppgaven. Kirken må ikke fremstå som lettvindt, selvrettferdig eller selvgod i møte med en historie hvor den selv har hatt en såpass problematisk rolle. En kirkelig selvkritikk hører med om de historiske erfaringene skal gjengis med troverdighet. Men den kritiske tonen lyder også der hvor han viser til dem som "har sluttet å vente seg noe godt fra kirken" og derfor leter "andre steder etter svar på livets tyngende spørsmål". Den korte henvisen blir en bekræftelse av erfaringer vi vet kan være utbredt i og omkring folkekirken. Biskopens holdning bidrar til kommunikasjonen. Den som er villig til å innrømme kritikk mot egen sammenheng, vil ofte bli oppfattet som en ærlig stemme, verd å lytte til. Forutsetningen er at kritikken ikke fremstår som lett-kjøpt eller forutsigbar. Vi ser med dette at de erfaringer og kulturelle referanser han viser til, er allmenne, og selv om de har brodd mot kirken som institusjon, får de en positiv rolle i sammenhengene.

Til formen ser vi en prekenstil med bruk av korte, innholdsmettede, iblant aforistiske setninger. I tillegg kan man registrere stemnings-skifter, en vilje til nyformulering med poetiske undertoner som gir en opplevelse av at ordene kommer nærmere. Sammen med den usmin-kete historiebeskrivelsen og den tydelige omdefineringen av rollene, får vi inntrykk av et budskap som i høy grad berører situasjonen og rommet vi er en del av.

2.3 Frelsen

Vi har sett på sammenhengen mellom frelsesbudskap og rollebilder i prekenen. I første delen kan det se ut som den forkynner en frelse som primært innebærer en endring av menneskers vilkår her i tiden. Biskopen tilrettelegger teologisk:

"Fortellingen om Jesu møte med den blinde er en fortelling om at frelse dreier seg om hele vårt liv, det fysiske og det åndelige. Jesus spør ikke den

blinde om han skal frelse hans sjel. Han spør hva kan jeg gjøre for deg? [...] Jesus møtte den blinde i det som preget mannens eksistens, slik han møter oss alle nettopp der vi leter etter en helhet i våre liv."

Jesu frelse gjelder ikke bare åndelig nød men også den kroppslige. Dette blir tolkningsnøkkel for samfunnsspørsmålene og deres plass i sammenhengen. Den blinde blir representant for de utstøtte i samfunnet. Inspirasjonen fra den latinamerikanske frigjøringssteologien nevnes eksplisitt før han sier:

"For et undertrykt og fattig folk blir han Frelseren som deler deres fattigdom. Den korsfestede og de korsfestede er ett. Evangeliet er at nettopp her, i fellesskapet mellom den korsfestede Kristus og jordens fortrenkte og utstøtte, finnes kraft til frelse og frigjøring. Troen på død og oppstandelse gir nye krefter til å være med og forandre historien nedenfra"

Biskopen går langt i å identifisere frelsen med samfunnsmessige og identitetsmessige endringer. Frelsen beskrives som Guds identifikasjon med og anerkjennelse av utvalgte grupper her i tiden. Det som står på spill, handler om livsvilkår, anerkjennelse, menneskeverd, selvforståelse, ansvar og roller, om vår stilling i Guds og andre menneskers øyne. Det ser ut som prekenens mål langt på vei er å identifisere og motivere de samiske tilhørerne til å opptre som subjekt på en ny måte:

"Samefolket er seende. Samene ser sitt eget verd. De har tatt ansvar. I det internasjonale samfunn, der urfolksrettigheter for mange ennå bare er en drøm og et rop, kan samefolket i dag feire med ydmyk stolthet."

Men selv om dette utgjør hovedbudskapet, stanser ikke biskopen her. Med utgangspunkt i lese teksten fra 1 Kor 13 viser han først til kjærligheten til samefolkets egne fortellinger, kultur og tradisjon som "setter fri og gjør stolt". Samtidig fortsetter han:

"Men den største kjærligheten møter oss utenfra, uansett hvem vi er. Det er en kjærlighet som har kostet kors og død, men som er kronet med seier ved oppstandelsen fra dødsriket. I troen på Kristus kan vi se det korsfestede folket som det oppreiste folket. I troen på hans kjærlighet kan vi alle reise oss. I troen på Ham feirer vi håpet om

det evige liv. Amen."

Slik avsluttes prekenen med henvisning til mer klassiske eskatologiske og soteriologiske motiv. Ansatser finnes også i det foregående, som i talen om "lengselen etter paradiset" og om "troen på død og oppstandelse". Det er åpenbart viktig å ha disse perspektivene med: Ordene om kjærligheten som "har kostet kors og død", gir gjenklang til den objektive forsoningslæren. Også oppstandelsesmotivet trekkes inn slik at det metaforiske "i troen på hans kjærlighet kan vi alle reise oss", utdypes av håpet "om det evige liv". Innholdsmessig kan noen formuleringer fremstå som spesialdoxa, men de settes i umiddelbar sammenheng med formuleringer som beskriver frelsen som en forandring i det dennesidige. Frigjøringssteologi og tradisjonell evangelisk be-kjennelse holdes fram side om side. Frelsen beskrives i første omgang med et nåtidig preg og beskrives som en ny situasjon for dem som er til stede. I avslutningen føres blikket videre mot frelsen forstått som det evige livet. Den blir noe som sprenger grensene for det vi ser og sanser nå. Dette tilfører helheten en viktig dimensjon, og det blir tydelig at frelsen kommer som et resultat av at Gud handler.

3. Begge er kirke - i Maridalen

3.1 Sammenhengen

Denne prekenen er holdt i Maridalen kirke på 12. søndag etter pinse i august 2004. Menigheten ligger i Oslo, nær byen og samtidig svært landlig. Den bærer bygdas preg når det gjelder engasjement for kirke og lokalmiljø. Preken teksten er fra Matt 21,28–32 som er Jesu liknelse om mannen som ba sine to sønner om å gå ut for å arbeide i vingården. Den ene svarte "Nei, jeg vil ikke," men angret og gikk likevel. Den andre svarte "Ja, herre," men gikk ikke. I liknelsens andre del følger Jesu ord om at "Tollere og skjøger kommer før inn i Guds rike enn dere," og påminnelsen til de religiøse lederne som ikke angret og trodde da Johannes kom "på rettferds vei".

Prekenen innledes med en beskrivelse av det naturskjønne området og en anerkjennelse av tilhørerne for deres oppslutning om lokalsamfunn og kirke:

"Maridalen er på mange måter bispedømmets smilehull. Med vakker natur. Gamle gårder. Mennesker som setter pris på ren luft, rent vann, grønne enger og frodig skog. [...] Dere gjør en stor tjeneste for oss alle ved å verne om dalen, miljøet og naturen her. Dette er storbyens pusterom."

Ulike grupper fremheves for deres oppslutning om kirken, både de som "trofast fyller kirkene på de store festdager og til de vanlige søndager", og de som tar ansvar i menighetsråd og i frivillig arbeid for kirken og i bygda. Dermed er ulike deler av folkekirkemenigheten adressert i positive ordelag. Dette blir et viktig bakteppe når biskopen litt etter snur perspektivet og setter ord på en bakenforliggende og mer ambivalent holdning:

"Allerede i første setning av teksten utfordres vi: Men hva mener dere? Hva mener du egentlig? Det er som om Jesus sier til oss: Fint at dere samles. Fint at dere er glade i kirkeruinene og i kapellet i Maridalen, og tar vare på dem. Fint at dere holder fast på de gode tradisjoner i dalen, der kirken hører med. Spørsmålet som Jesus stiller til de skriftlære og fariseerne, skal ikke rokke med noe av dette. Det skal snarere få oss til å stanse opp og spørre hvorfor gjør vi det? Hva er det vi vil ta vare på? Hva symboliserer kirken i dalen for deg?"

Spørsmålene blir springbrettet for en liten refleksjon omkring tvilen om "hva som er meningen med det hele". Men en dobbelthet er nettopp noe biskopen gjenfinner også i brødrenes "ja" og "nei". Et hovedpoeng blir så at vi alle identifiseres med begge brødrene – "med vårt ja og vårt nei". Ingen av dem opphørte å være sønner ved det de gjorde, og av dette følger en ekklesiologisk fortolkning som blir bærende for helheten:

"Den dobbelthet som vi ser hos sønnene er den dobbelthet vi ser i kirken, den er kirken.

Når vi tror på 'en hellig alminnelig kirke, de hellige samfunn', så tror vi ikke at kirken bare består av dem som gjør farens vilje. Menigheten, kirken, består både av de døpte som sier ja, og dem som sier nei, i ord eller handlinger, når de blir utfordret til tjeneste."

Igjen er koplingen mellom roller i teksten og vår sammenheng langt på vei omformulert. Intuitivt vil tilhøreren kanskje tenke at deres eget ja og nei, motivert av lyst eller ulyst, tro eller tvil,

på en eller annen måte blir demarkasjonslinjen for tilhørigheten til Gud og kirken. Her understrekes i stedet en dobbelthet i kirkens vesen, den forener "lydige og ulydige".

Ut fra neste ledd i preteksten viser biskopen "hvor radikalt Jesus tenker om oss som er kirke" når "han setter tollere og skjøger i sentrum". De var "sosiale utskudd" i sin tid, og det provoserte når disse ble til positive eksempler hos Jesus. Men han må lete etter andre grupper for å få et tilsvarende perspektiv i dagens samfunn:

"Må vi si bankranere eller narkotikasmuglere? Må vi si hvitstippforbrytere og svindlere? Må vi si at ekskona eller eksmannen kommer snarere inn i Guds rike enn du gjør? Må vi si at en Hells Angel kommer snarere inn i Guds rike enn biskopen og prestene?"

I siste del trekkes trådene sammen. Mens omtalen av tomheten og ambivalensen fra innledningen ligger under, knytter han nå til begrepene omvendelse og anger: "Det er faktisk dette lille ordet anger som knytter de to sønnene og tollere og skjøger sammen og gjør disse til en kontrast til fariseere og skriftlærde." Tilhørigheten til Gud og kirken beror ikke på menneskets lydighet, men i å få sine synder tilgitt.

3.2 Erfaringene

Det er et spekter av erfaringer som berøres i denne prekenen. Aller først viser biskopen til positive ytre forhold som binder bygda sammen med tilhørighet til vakker natur, miljø, kirkelige festdager og tradisjoner. Dernest tar han for seg den ambivalensen tilhøreren også kan ha overfor de etablerte tradisjoner. Ved at spørsmålet "Hva mener du egentlig, hva vil vi ta vare på?" legges i Jesu munn, blir dette underforstått ikke noe som truer troen, men tvert imot noe som vil utdype den. Setningene som innledes med det gjentatte og forbeholdende "Fint at", kan gi gjengklang til en dobbelthet i tilhøreren egen opplevelse av de gode tradisjonene. Den nennsomme formuleringen av eksistensiell tvil og det omfordelte ansvaret for den blir enda tydeligere i fortsettelsen:

"Det hender at vi i den stille ettertanke, ved skuffelse og nederlag, i motløshet og tristhet, når livet går oss imot, kjenner på spørsmålet: Hva er

egentlig meningen med det hele? Det hender at tomheten tenner i oss en tørst etter noe annet. Jesus gjør dette eksistensielt og personlig når han spør: Hva mener du – egentlig?”

Jeg mener vi her er inne på ett viktig punkt i biskopens prekenkunst. Han tar igjen opp et følsomt materiale som nå handler om en eksistensiell tvil og mangel på mening. I en narrativ analyse vil et ledd som dette ses som en del av ”trusselbildet” – den negative bakgrunnen som de positive utsagnene skal ses på bakgrunn av. En fare i en slik retorisk sammenheng er å forsterke det negative bildet unødige, gjerne med for mange og sterke ord, kanskje også som en overtydelig motsetning til troens virkelighet. Slik kan prekenere få høy ”hjerne–smerte–faktor”. Jeg mener biskopen her klarer å være kortfattet og neddempet i ordvalget, noe som i denne sammenhengen er viktig for troverdigheten. Vi merker oss også at tomheten og ”tørsten etter noe annet” ikke fremstilles som en motsetning til troens virkelighet, men faktisk blir noe Jesus inviterer frem.

Biskopen går videre inn i tematikken med utgangspunkt i brødrenes beveggrunner for å si ja og nei, og viser til brødrenes lyst og ulyst ”*slik vi av og til kjenner det overfor det å gå i kirken. Mange vil kjenne seg igjen i begge sønnene, med vårt ja og vårt nei. Ikke den ene eller den andre, men i begge.*” Ved å berøre selve motivasjonen kommer prekenen inn på følelser som stikker dypt i oss. Biskopen åpner for en erfaring mange ikke vil tillate seg å sette ord på i kirken. Han moraliserer ikke; tvert i mot avdramatiserer han:

”I en svensk undersøkelse om folks kirkevaner stilles det et spørsmål om hvorfor du ikke går til kirke. Det overraskende er at mange svarer ikke med at de ikke tror, eller ikke liker gudstjenesten, men ved det enkle ’det blir inte av’.”

Etter at han har tegnet ut sitt hovedpoeng om at kirken både består døpte som sier ja og dem som sier nei, følger noen sterke sitater som utdyper denne ekklesiologien, først fra teologen Dietrich Bonhoeffer:

”Hva kirke er, lar seg bare si, om man på samme tid sier hva den er i menneskers øyne og i Guds øyne. Begge hører uoppløselig sammen. Det er denne dobbelthet som er kirkens vesen...”

Kirken er et stykke verden, fortapt, gudløs, forbarnet, innbilsk, ond verden; og ond verden i høyeste potens ettersom det er i den Guds navn misbrukes...

Men: kirken er et stykke kvalifisert verden, kvalifisert gjennom Guds åpenbarte, nådige ord som legger beslag på kirken... Kirken er Guds nærvær i verden – virkelig i verden – Guds virkelige nærvær. Kirken er ikke innviet helligdom, men verden kallet av Gud til Gud. Derfor finnes det bare en kirke i verden.’ Så langt Bonhoeffer.”

Sitatet setter menneskelig erfaring og teologiske utsagn opp mot hverandre i en sjeldent kross kontrast. Om noen skulle kjenne på ambivalens eller skuffelse overfor kirken, gis det rikelig rom for gjenkjennelse. Umiddelbart etterpå følger teologiske utsagn om kirken som uttrykker en motsatt og positiv ytterlighet. Vi slynges fra det ene til det andre; dimensjoner og paradokser blir overveldende. Slik beskrives fasettene i den kirken som kjennetegnes av både menneskers ja og nei.

Som nevnt berører prekenen menneskelige erfaringer på mange ulike punkter. Mot slutten kommer biskopen inn på *angeren*. Den utgjør en menneskelig erfaring og samtidig en dimensjon teologisk sett i forhold til Gud. Dette vil prekenen belyse:

”De fleste av oss har angret – når vi har gjort noe dumt, en dum handel, et uklokt valg, et galt valg. Det angret jeg på. Noen ganger kan et feil valg komme til å prege vårt liv slik at vi må si: Det angret jeg bittert på til denne dag. Kanskje er det ikke så mye å angre på i livet ditt? Ikke noe annet enn at du ikke kommer deg til å ta et valg for din livsvei? Når Bibelen taler om anger, er det spørsmål om vår holdning for en høyere domstol, for Guds ansikt.”

Biskopen tar høyde for at ikke alle kjenner på anger. Edith Piafs ”*Non, je ne regrette rien*” kan lyde som et ideal for mange. Han går varsomt fram ved ikke kun å foreskrive én type erfaring som gyldig. Her nevnes muligheten for å kjenne anger over både små og store ting, men også muligheten for ikke å kjenne så mye anger – riktignok utdypet med noe som vel må kunne karakteriseres som et kraftig understatement: ”Ikke noe annet enn at du ikke kommer deg til å ta et valg for din livsvei?” Store tema nevnes uten å utdypes nærmere. I en enkel kort setning til

slutt løftes tematikken inn på et teologisk plan ved at angeren relateres til Gud. Dette danner utgangspunkt for prekenens avslutning som på en særlig måte rommer soteriologiske utsagn.

3.3 Frelsen

Prekenen i Maridalen er fremfor alt en ekklesiologisk preken som sier noe grunnleggende om hvem kirken er, og hva det er å være en kristen. Et hovedpoeng er å vise at kirken rommer oss på tross av vår dobbelthet, manglende motivasjon og lydighet. Etter at biskopen med Bonhoeffer har slått fast at kirken kan gjenkjennes ved både sin ondskap og sin hellighet, føres Luther inn som autoritet:

"Lydigheten eller ulydigheten gjør ikke den ene til kirke og den andre til verden. De er begge kirke og begge verden. Dette er et viktig korrektiv når vi i vår iver for kirkens renhet prøver å bestemme hvem som er med, og hvem som ikke er med. Ved fødselen og dåpen står vi i et dobbelt barneforhold til Gud. Alle er vi, for å si det med Luther, 'samtidig synder og rettferdig.' Det er en luthersk forståelse av hva det vil si å være en kristen."

Brodden rettes mot en kirkelig selvbevissthet som vil holde kirken ren og den ulydige part ute. Det er disse stemmene som utgjør trusselen i bildet, akkompagnert av en indre tvil på vårt forhold til Gud. Det som står på spill, er nettopp menneskers tilhørighet til Gud og kirken. Budskapet er at *"Gud er far for alle"*. Om noen er i tvil om styrken i sin egen overbevisning, slår biskopen fast at vi *"ved fødselen og dåpen står i et dobbelt barneforhold til Gud"*. Frelsen, evangeliet og prekenens mål er først og fremst å gi mennesker en adgang til Gud.

I prekenens siste del omtales imidlertid frelsen også på en annen måte. Her beskrives muligheten til *"et nytt liv"*. Med resonans fra det åpne motivet i starten om *"tørsten etter noe annet"*, trekkes linjen videre til tollere og skjøger som har en lengsel *"etter et annet liv"* og behov for å vende om til et nytt liv. Det negative paradigmet blir de *"som med sin selvsikkerhet"* ikke har behov for *"anger og omvendelse"*. I det avsluttende avsnittet trekker biskopen inn leseteksten fra Sal 32 og 1 Joh 2:

"Salig er den som har fått sine overtredelser tilgitt, og sine synder skjult."

Salig er det menneske som Herren ikke tilregner skyld, og som er uten svik i sin ånd.

Jeg vil lære deg og vise deg den vei du skal gå. Jeg lar mitt øye hvile på deg og gir deg råd. (Salme 32) Og teksten fra Johannes-brevet peker på ham som gjør oss alle til kirke, fordi "han er en soning for våre synder, ja ikke bare for våre, men for hele verdens" – og vi kan tilføye ikke bare for verdens, men for våre. Slik forenes lydige og ulydige, forbrytere og fariseere i en familie, på en gård og på samme åkerland."

Etter en preken med store stemningskifter følger en avslutning med gammeltestamentlige formuleringer om å være *"salig"* og å *"ha fått sine overtredelser tilgitt og sine synder skjult"*. Biskopen viser ingen blygsel for å trekke inn bibelske ord og begreper når han skal konkludere. Her opptrer kristelig spesialdoxa i fullt monn. Denne gangen går biskopen lenger i å tilrettelegge meningssammenhengen mellom de ulike typene av språk enn i det forrige eksempelet. Med beskrivelsen av angeren som et bakteppe trekker biskopen veksler på en hevdvunnen luthersk teologi om erfaringen som spilles ut nettopp i feltet mellom synd og nåde, anger og tilgivelse. Vi vet ikke hvordan dette budskapet har vært mottatt i Maridalen. Å trekke inn et såpass stort avsnitt med mettede bibelske referanser er kommunikativt sett dristig. Samtidig kan vi se for oss at den innlevde beskrivelsen av eksistensiell tvil og lengsel etter et annet liv nettopp kan berede grunnen for formuleringene i avslutningen. Om sammenhengen ikke gripes umiddelbart, skapes det uansett et spill mellom motivene som fremmer ettertanken.

4 Å leve er å dø – i Nordstrand kirke

4.1 Sammenhengen

Den tredje prekenen er holdt i Nordstrand kirke i oktober 2003, på 17. søndag etter pinse, den vi også kjenner som *"høstens påskedag"*, med søkelys på oppstandelsen som dimensjon i livet nå. Lokalsamfunnet er preget av høyt inntekts- og utdanningsnivå, og mange deltar med aktivt engasjement i menigheten. Teksten er fra Joh 11,17–27. 37–44 om oppvekkelsen av Lasarus, søstrene som sørger over brorens død, om liket som lukter, og om Jesus som sier: *"Jeg er oppstandelsen og livet, den som tror på meg skal leve om han enn dør"*. Jesus stiller spørsmålet til

Maria: "Tror du dette?". Vi hører ham rope til Lasarus: "Kom ut!", og Lasarus kommer ut "med liksvøp om hendene og føttene og klede over ansiktet". Og Jesus sier: "Løs ham, og la ham gå!"

Etter at prekenteeksten er lest, kommer et slags forord eller preordium, med sterke formuleringer som på mange måter sammenfatter prekenens tema:

"Ingen i vår kulturkrets, som er opptatt av spørsmålet om liv og død, kommer utenom denne fortellingen. Den sier at det lukter av døden, slik det lukter av alt som råtner. Døden er en del av livet. Men dens budskap er at livet er sterkere enn døden. Den sier at livet er evig. Det er vår kristne tro. Omgitt av høstens farger, av løv som faller og påminnelse om vinter og kulde, synger vi om en påskemorgen som slukker sorgen."

Biskopen går i et energisk møte med spørsmålene om evig liv i vår kulturkrets. Han opptrer sjelesørgerisk overfor de sørgende og dem som strever med å erkjenne at døden er en del av livet. Men ikke minst bærer prekenen et apologetisk preg. Ut fra Jesu spørsmålet til Maria: "Tror du dette?" kretser prekenen om evighetstroens mulighet. I motsetning til de to forrige eksemplene tar ikke denne prekenen sikte på å omdefinere et sett av roller. Like fullt gjengir prekenen posisjoner som fyller hver sine roller i helheten. Med utgangspunkt i spørsmålet om det er mulig å tro på det evige livet, fremføres flere vitner i saken, først blant noen unge mennesker og deretter to eldre personer som får en sentral rolle i fortsettelsen:

En bok med tittel "Å leve er å dø" var nylig kommet ut i Sverige og Finland. I denne høres to kjente, dyptloddende stemmer i svensk og finsk kulturliv. De representerer hvert sitt syn når det gjelder de store spørsmål om livet i møte med døden: Det er forfatteren, regissøren, politiker og ateisten Jørn Donner og tidligere erkebiskop John Vikstrøm. Begge er i sytti-årsalderen, rammet av kreft og opptatt av det store spørsmålene om livet i møte med døden. Ateistens ord blir til et eksempel på den smertefulle tomheten som kan følge av et liv uten evighetstro. Mens sitatene fra biskop Vikstrøm danner utgangspunktet for det som blir et hovedpoeng, at døden er en del av livet, og at også evigheten

er en del av livet. Prekenens mål er å drive tilhørerne inn i et eksistensielt møte med virkeligheten slik den preges av døden og livet på samme tid. Den vil lede oss til tro på oppstandelsen, men også til å leve i oppstandelsen som mening og kraft for tilværelsen her og nå.

4.2 Erfaringene

Biskop Stålsett vil vise hvordan spørsmålene om liv og død preger hele vår kulturkrets, om man vil innse det eller ikke. De innledende formuleringene om døden som lukter, "slik det lukter av alt som råtner," beskriver døden som en provoserende brutal virkelighet. Ingen skal være i tvil om døden som realitet. Umiddelbart etter på dreies perspektivet og tonen blir mer sjelesørgerisk:

"Fortellingen om Lasarus, en kjær bror, en uventet død, rører ved mange strenger i våre følelser. Sorgen og lammelsen i møte med det uventete. Protesten mot Gud: Hadde du vært her, så hadde ikke dette skjedd. Hvor var du Gud, da barnet mitt omkom i trafikkulykken. Hvor var du Gud da min aller kjæreste så brått ble tatt ifra meg. Mange har opplevd trøsten i velmente ord og medlidende taushet. Det er godt å ikke bli latt alene. Det visste Maria og Martas venner. Derfor var de hos dem."

Også her beskrives erfaringer hvor gjenkjennelsen er stor, og hvor oppgaven er å finne balansen mellom det å nevne og uten å bruke for mange, sterke eller invaderende ord. Der mange av oss kunne brukt ordparet "sorgen og fortvilelsen", kommer det mer dempete "sorgen og lammelsen"; døden betegnes som "det uventede". Følelsene beskrives i liten grad, og sentimentale vendinger unngås. I stedet nevnes de spørsmålene som stilles i protest mot Gud, og som på sin måte blir et minst like sterkt uttrykk for opplevelsen av sorg. Spørsmålene leder ikke til noe svar eller noen løsning, annet enn den allmennmenneskelige erfaringen med å finne trøst ved at noen er til stede.

Når Jesus introduseres, er det ikke som et svar på spørsmålene som er stilt, men som et ledd i evangeliefortellingens fremdrift:

"Så kommer Jesus. Han bringer et nytt lys inn i mørket, med sterke og selvbevisste ord: Jeg er oppstandelsen og livet, den som tror på meg skal leve

om han enn dør!”

Evangeliet beskrives som et ”nytt lys i mørket”, men fremstår mer som et stemningsskifte i prekenen enn et svar på nøden. Når biskopen i fortsettelsen tar opp evighetstroens mulighet ut fra Jesu spørsmål ”Tror du dette?”, følger han opp med å beskrive denne troens forankring nettopp i allmenne erfaringer. Med utgangspunkt i et sitat av den amerikanske teologen Paul Tillich fremhever biskopen livssituasjonene i grenselandet mellom liv og død som et utgangspunkt for ”ny erkjennelse”. Å gi en slik ny erkjennelse er tydeligvis et mål også for denne prekenen. Og han vil hevde at troen på evig liv ikke ligger så langt unna menneskers bevissthet som man kunne tenke:

”Det er en tvetydighet i vår tid. Omgitt av død i alle kanaler lever mange som om livet er alt. Mens de døyver smerten over tomheten og meningsløsheten. Det kan da ikke være alt? For det lever et minne, en påminnelse innrisset i vår felles bevissthet, fastholdt i kirkens og tro og ritualer, som sier at det er mening i å tale om det evige liv. Ungdom som sørger over en venn som er død i en ulykke, skriver om gjensyn i himmelen. Ennå lever urfortellingen om oppstandelse og evig liv.”

Korte, mettede setninger og en vilje til å nyformulere gir intensitet til fremstillingen. Med ordene om å ”døyve smerten” gis en fortolkning av en vanlig atferd mange sikkert ikke vil vedkjenne seg. Desto viktigere blir det å underbygge påstanden med eksempler på at det evige livet stadig har betydning for folk. Etter at han har nevnt de unges ønske om gjensyn i himmelen, følger et nytt eksempel fra elever på Steinerskolen, som viser at de ”søker svar på livets og dødens mysterium” gjennom en reinkarnasjonstanke hvor grunntonen er ”at det finnes ingen død”.

Så følger sekvensen med sitater fra biskopen og ateisten i boken ”Å leve er å dø”. Begge gjen-gis med sympati. Likevel er det klart at henvisningen til ateisten Donner her tjener som et negativt paradigme på hvordan livet kan fortone seg uten en evighetstro:

”På spørsmålet om hva som blir etter meg når jeg er død, sier han at svaret er aske og kanskje noen tanker. [...] Heldigvis er min dag full av daglig-

livets sysler – av å lese og skrive og lage mat – så jeg ikke behøver å beskjeftige meg med troens og tvilens problem. Psykologisk sett prøver jeg å glemme at jeg skal dø. [...]

Når Donner reflekterer over religionenes plass i et sekulært samfunn, sier han:

Er det fremtidsperspektivet som fascinerer, forestillingen om at vi skal kunne overvinne døden, eller at vi skal kunne komme til rette med den dag som kommer, og den dag som blir natt. Hvorfor tar selvmordere sitt liv? Finnes det noe viktigere enn våre liv, vårt eget liv?”

Biskop Vikstrøms ord tjener som et motsvar, preget av en livsnær og nøktern tro:

”En del av oss dør av hjerteinfarkt, andre av kreft, noen av at de ikke orker å leve. Lysten og orket til å leve har mye å gjøre med mening og meningsløshet... derfor er livet og det evige liv blitt et så påtrengende spørsmål.”

Biskopens svarbrev har overskriften: Døden er en del av livet. Han utdyper det med å si at å leve er langsomt å dø. Midt i livet er vi i døden. [...] Han siterer det tyske ordspråket: En god død varer hele livet.”

Med disse henvisningene får Stålsett materiale til sin virkelighetsbeskrivelse. Setningene er fortsatt korte. Begrepene mening, liv og død får spille mot hverandre og uttrykke en sammenheng, uten at den blir overtydelig. Så tar han tak i et utsagn som blant annet kan henspille på Donner – om at livet selv er meningen:

”Livets dypeste mening er livet selv! Det kan være et tvetydig utsagn, som når man sier at det er reisen som er målet. Luther sier et sted: 'Dette livet er ikke helse men det å bli frisk, ikke det å være men det å bli, ikke en hvile men en øvelse. Vi er det ennå ikke, men vi blir det. Det er enda ikke gjort eller skjedd, men det er i gang. Det er ennå ikke avsluttet, men det er veien.”

Luther holdes opp som et motsvar. Sitatet er abstrakt, billedlig og krevende, men ikke preget av de kjente kirkelige vendinger. Sammenhengene anes mer enn de begripes: Livet får en annen mening om man tror at det beveger seg mot noe som ligger foran. Med dette nærmer biskopen seg det å gi en beskrivelse av evigheten som et avtrykk i den menneskelige erfaringen. I et kort avsnitt vender han tilbake til mer kjente

bekjennelsesaktige forestillinger og sier:

"I den kristne tro slik vi bekjenner den i hver høymesse er det evige liv knyttet til troen på den Hellige Ånd: I samme åndedrett som vi bekjenner troen på den Hellige Ånd, bekjenner vi troen på legemets oppstandelse og det evige liv."

Det evige livet som bryter inn i livet her forklares teologisk med troen på Den hellige ånd, som igjen forbindes med troen på legemets oppstandelse og det evige liv. Snart belyses denne trosbekjennelsen med bilder fra en annen språklig sammenheng, den finske dikteren Marta Tikkanen. Hun har, sier biskopen:

*"fanget opp noe av denne anelse av livskraftens hemmelighet:
La meg et øyeblikk få hvile i det som er
Som måken når den er ett med luften
Og stoler på sine vinger at de bærer
At strømmen av det usynlige bærer
Den strøm av det usynlige som bærer gjennom
ukjent rom er Guds Hellige Ånd. Den var med i
den første skapelse, da Gud sa: Det bli lys. Og den
kaller oss en dag ut av mørket og sier: Bli liv."*

Med poetens bilder gir biskopen en antydning om hva det innebærer når evigheten, nå representert ved Den hellige ånd, bryter inn i erfaringens virkelighet som "det usynlige som bærer". Motivene er fortsatt hentet fra en allmenn livssfære, samtidig som de søker å beskrive det som ligger bortenfor.

4.3 Frelsen

Det ligger i sakens natur at det er utfordringer med å beskrive oppstandelse og evighet med erfaringsnære ord. Likevel inviterer denne søndagens tekster og tema nettopp til dette. Biskopen følger opp med utlegningen av budskapet om Jesus som "selv er svaret på spørsmålet om livet før døden og etter døden". For tilhørere som kanskje tenker de er mer opptatt av livet nå enn av det evige, gir denne omskrivningen et signal om at begge perspektiver står på dagsorden.

Når Stålsett velger ordforråd for å beskrive oppstandelsens virkelighet, ligger han tett på det bibelske språket. Han gjengir Jesusordene om at "Hver den som tror på meg skal aldri i evighet dø," og han viser til "kirkens tro og ritualer som sier at det er mening i å tale om det evige liv". Mot slutten

av prekenen oppfordrer han til å ta opp samtalen om "livet og døden, om lengselen etter evighetenes evighet", og det fordi "Han har demonstrert at livet er sterkere enn døden. Han har ved sin egen oppstandelse, i det tydeligste kroppsspråk som er mulig, vist oss en gang for alle at han har overvunnet døden." Det er neppe tvil om at trosbekjennelsens forventning om legemlig oppstandelse og evig liv ligger som en teologisk forutsetning.

Målet nå er å vise denne troens betydning for livet her i tiden. Luthersitatet og diktet av Tikkanen gir på hvert sitt vis et bilde av hva det innebærer når evigheten får bryte inn og sette sitt preg på dagene nå. Mens luthersitatet peker på en perspektivendring i livet, gir diktet assosiasjoner til Ånden som en livskraft som bærer. Innholdsmessig er det ikke noen umiddelbar sammenheng mellom motivene, ut over det at begge refererer til liv eller livskraft. Men nettopp det å legge ulike motiver tett inntil hverandre uten nødvendigvis å forklare alle sammenhenger logisk og innholdsmessig, synes å være et tilbakevendende trekk i biskopens prekenform.

Mot avslutningen trekkes trådene sammen:

"Å leve er å dø. Å dø er å leve. Derfor er det evige liv ikke en stasjon ved veien ende. Men en dimensjon med det daglige liv. I troen på Kristus lever vi det evige liv her og nå."

Jesus roper med høy røst til alle som er døde mens vi lever: Kom ut!

[...] Som Lasarus kan vi komme ut til livet, bli løst fra det som binder oss på hender og føtter, kaste av oss det som hindrer oss i å se. Det er om deg og meg Jesus sier i dag: Løs ham, og la ham gå!"

Oppstandelsen er ikke lenger bare et tema for tanken, den blir en virkelighet vi kalles til her og nå. Vi plasseres i Lasarus' sted. Ordene om å "bli løst fra det som binder oss", gir konnotasjoner til frigjøring fra noe, men heller ikke dette motivet utfoldes. Oppfordringen om "å gå" danner opp-takten til en metaforisk utmynting hvor vi oppfordres til å gå til nattverden som "de gamle" kalte for "udødelighetens medisiner". Prekenen avsluttes med ord fra nattverdsliturgien, som fungerer som en dedikasjon hvor frelsen "gis" til tilhørerne:

"Og nattverdordene skal lyde for hver og en av oss, ufortjent og sterkt: Den Herre Jesus Kristus har nå gitt deg sitt hellige legeme og blod som han ga til soning for alle dine synder; han styrke og holde deg oppe i en sann tro til det evige liv. Det er en innbydelse og et løfte. Vi hører Jesu ord til Maria: Sa jeg deg ikke, at hvis du tror, skal du se Guds herlighet?"

5. Konklusjoner

Er det mulig å forkynne evangeliet om frelse på en måte som kjennes livsnær for mennesker i vår tid? Jeg mener Gunnar Stålsetts preken fortjener oppmerksomhet fordi de viser oss interessante muligheter på områder der vi ofte strever som forkynnere:

1. Om Stålsetts preken fremstår som forståelige og livsnære, er det knapt fordi de er lettfattelige i temavalg eller oppbygning. Det er stadig store tema som tas opp, og han tillater seg en intuitiv utvikling av temaer hvor mange tråder kan trekkes opp samtidig uten at alle nødvendige utvikles til en ende. Han kan reise spørsmål uten å ha til hensikt å svare. Bilder og tema legges side om side og får spille mot hverandre uten at han i utpreget grad er ute etter å forklare forbindelsene logisk. Han likner mer en kunstner som setter assosiasjoner i spill, enn en pedagog som vil oppklare og belyse alle sammenhenger. Det interessante er at han likevel får ettermæle som en forståelig formidler. Jeg tror det må komme av at han i så stor grad oppholder seg i et refleksjons- og erfaringsmateriale som er allment og dermed oppleves tilgjengelig. Talen preges av en respekt for folks erfaring, nærmere bestemt for det spekter av erfaringer og tolkninger av erfaringer som måtte finnes. Han har også en særlig antenne for erfaringene der det brenner for folk, der ting er vanskelig, og viktige ting står på spill. Det går særlig tydelig frem av prekenen på Samefolkets dag, men også i de to andre. Prekenene utmerker seg ved å gi nyanserte gjengivelser av forhold i livet slik at det er mulig å kjenne seg igjen. Det så vi eksempel på både når det gjaldt angerens plass, vår eksistensielle ambivalens og i strevet med å gripe en mening i møte med døden. Prekenene gir et inntrykk av å finne sted midt i livet. I den forbindelse kan vi merke oss hans bruk av bilder og eksempler: Det hender aldri at et bilde fra

nyhetene eller hverdagen trekkes inn for å illustrere frelsen eller noe som eksisterer i en teologisk virkelighet et annet sted. I stedet beskrives til stadig livet her og nå slik det fremstår i møte med Gud og frelsens virkelighet.

2. Jeg mener å se at også Stålsetts form og prekenstil bidrar til et inntrykk av livsnærhet. Det er som om selve språket preges av en vitalitet. Han anstrenger seg for å finne nyskapende og treffende formuleringer, ikke hele veien, men på utvalgte punkter, som: "å leve er å dø, å dø er å leve" eller: "Omgitt av død i alle kanaler lever mange som om livet er alt," og: "Samefolket er seende. Samene ser sitt eget verd." Setningene er ofte korthugne, noe som øker tyngdevirkningen i dem. Til tider får språket ganske poetisk preg, ikke først og fremst ved å si ting vakkert, men ved å uttrykke et billedlig, komprimert og aforistisk meningsinnhold. Alt dette fungerer selvsagt pedagogisk, som en hjelp for oppmerksomhet og hukommelse. Men enda viktigere, etter min mening, er at viljen til å finne nytt språk gir en opplevelse av en som iherdig forsøker å komme oss som tilhørere i møte. Det er som stoffligheten i språket øker, og at budskapet kommer nærmere. Vi opplever at både predikant og preken er til stede.

3. Det store spørsmålet til slutt er selvsagt hvordan det er mulig å snakke om frelsen og det evige på en måte som kan oppleves virkelig og nær. I dette opptrer biskop Stålsett som fornyer og tradisjonalist på samme tid. Han kan være nyskapende, ledig og provoserende i sin beskrivelse av hvordan liv og relasjoner endres i møte med Guds frelse. Dåpsteologien ligger i bunn, men de konkrete temaene går gjerne på selvforståelse, roller og relasjoner mellom mennesker og i forholdet til Gud. Intuitiv og nyskapende blir han når han beskriver hvordan evighetsdimensjon påvirker eksistensen her og nå. Men da får han samtidig bruk for et mer klassisk ordforråd fra bibel, liturgi og bekjennelse for å få sin mening fram. For den som har et inntrykk av at Stålsett primært har stått for et rent frigjøringsteologisk eller politisk preget budskap, gir disse prekenene et korrigerende bilde. Også i den mest frigjøringsteologiske prekenen, på Samefolkets dag, kommer evighetsdimensjonen i frelsen tydelig frem. Teologisk

ligger troen på legemlig oppstandelse og evig liv som et tydelig premiss. Likedan troen på at Jesus døde for våre synder. Når han får bruk for disse motivene, nøler han ikke med å bruke formuleringer som retorisk hører hjemme langt inne i spesialdoxa. Det kan gi et stort motivmessig spenn, og i enkelte tilfelle kan vi spørre oss om tilhøreren klarer å følge med. Uansett er det åpenbart at biskopen lar dette skje på en overlagt måte hvor de erfaringsnære og bekjennelsesaktige motivene bevisst får spille med og mot hverandre. Det oppstår en induksjonsvirkning hvor mening og ladning utveksles gjensidig mellom de to typene av språk. På det beste opplever vi at erfaringer gis en evighetsdimensjon og evigheten en erfaringsdimensjon.

Da Stålsett tidligere i høst fikk i oppgave å kommentere Martin Luther Kings historiske tale i Klassekampen, karakteriserte han den som *"et moralsk og politisk mesterstykke"*.⁸ Mer enn det rent retoriske var han opptatt av evnen til å fange opp og formulere seg i forhold til det som politisk og eksistensielt sto på spill. I slike situasjoner handler det om evne til å sanse, oppfatte og være til stede – i folks livssituasjon, men også i det budskapet som skal formidles fra evangelieteksten. Å se og være til stede – det er noen av evnene jeg tror Stålsett på en helt spesiell måte har gjort seg nytte av, og som vi alle trenger å øve oss i for å kunne forkynne både evangelisk og livsnært. Og da blir bønnen i talen fra samefolkets dag antagelig den aller viktigste: *"at vi som kirke må rope om hjelp til se."*

Sammendrag

Artikkelen tar for seg tre prekener av tidligere biskop Gunnar Stålsett med det utgangspunkt at han er en predikant som på en særlig måte har maktet å nå fram til mennesker i vår tid med et budskap som oppfattes som livsnært. Gjennomgangen viser at biskopen i stor utstrekning knytter an til erfaringer og refleksjoner som kan oppleves som allmenne, og hvor noe som er viktig synes å stå på spill for folk. Samtidig har innarbeidede formuleringer fra bibelsk tradisjon, liturgi og bekjennelser hatt en tydelig plass i hans fokynnelse.

Litteratur

Jakobsen, Rolv Nøtvik / Øierud, Gunnfrid Ljones 2009: *Prekenbeskrivelse, forstå, formidle, forbedre, forkynne*, Oslo: Høyskoleforlaget.

Prekener:

Alle tre gjengitte prekener finnes på Oslo bispedømmes nettsider <http://www.kirken.no/oslo/>. Utgavene på nettet ligger ifølge Stålsett selv nærmest til de muntlig fremførte prekenene. Versjonene i prekensamlingene er noe forkortet og justert for den skriftlige formen, men uttrykker samme innhold og profil. Prekenene ved samisk gudstjeneste og i Maridalen, finnes i Stålsett (2005).

Nettversjonene til grunn for gjennomgangen i denne artikkelen:

- Preken ved samisk gudstjeneste i Oslo domkirke, <http://www.kirken.no/oslo/index.cfm?id=310287>.
- Preken i Maridalen kirke, <http://www.kirken.no/oslo/index.cfm?id=310261>.
- Preken i Nordstrand kirke, <http://www.kirken.no/oslo/index.cfm?id=310211>.

Noter

- 1 Se f.eks. tidligere kulturredaktør i Aftensposten, nå statssekretær i Kulturdepartementet, Knut Olav Åmås i Vårt Land 10. august 2013, s 30: "Det er en større utfordring å bygge broer, og formidle religion sett innenfra til noen som kun kan se den utenfra. [...] Den som greier det kanskje aller best er Gunnar Stålsett."
- 2 Uttrykket "etos" er hentet fra retorikken og betegner den personlige troverdighet og autoritet en taler enten har med fra før eller eventuelt opparbeider gjennom kommunikasjonen med sine tilhørere.
- 3 S 50 f.
- 4 Jakobsen/Øiehaug s 50f.
- 5 S 92.
- 6 Jfr. Aktantmodellen som John McClure gjør bruk av i tilslutning til narratologen A. J. Greimas, se Jakobsen/Øiehaug s 96ff.
- 7 I motsetning til for de to andre prekenene jeg tar opp i denne artikkelen, var dette en gudstjeneste jeg selv var til stede.
- 8 Klassekampen, 28. august s 24f.